

Від реставрації до актуалізації творчого духу святоотцівського богослов'я

Сучасна православна богословська думка переживає період інтенсивної саморефлексії, зумовлений переосмисленням методологічних парадигм попередніх десятиліть. У центрі поточних дискусій перебуває концепція «неопатристичного синтезу», сформульована у 1930-х роках протоієреєм Георгієм Флоровським та Володимиром Лосським. Ці видатні мислителі наголошували на необхідності подолання «західного полону» (псевдоморфози) православної теології через творче повернення до святоотцівських джерел. Протягом другої половини ХХ століття цей інтелектуальний рух набув статусу домінуючого, практично ототожнюючись із поняттям «сучасне православне богослов'я». Водночас від початку ХХІ століття чимдалі частіше лунає небезпідставна критика неопатристики за її нездатність повноцінно відповісти на виклики модерності, що зумовлює гостру потребу в комплексному ретроспективному аналізі цього інтелектуального феномена.

У контексті цієї дискусії важливе місце посідає стаття канадського дослідника Пола Ладусьора¹ «Нові та давні скарби: віхи православного неопатристичного богослов'я»², опублікована 2012 року в «Свято-Володимирському богословському щоквартальнику». Цінність цієї розвідки полягає в її виваженій панорамній перспективі: автор не просто солідаризується з антагоністами чи апологетами неопатристичного дискурсу, а прагне здійснити об'єктивну ревізію його внутрішнього «врожаю», відділяючи продуктивні зерна від інтелектуальної «полови»³. Ладусьор демонструє, яким саме чином рух, що починався як реакція на кризу дореволюційної академічної школи та релігійно-

¹ Доктор Пол Ладусьор (1944–2025) тривалий час викладав богословські та релігієзнавчі дисципліни у Православній школі богослов'я при Трініті-коледжі Торонтського університету, а також на факультеті теології та релігієзнавства Університету Лавала (Квебек, Канада).

² Paul Ladouceur, "Treasures New and Old: Landmarks of Orthodox Neopatristic Theology," *St Vladimir's Theological Quarterly* 56, no. 2 (2012): 191–227.

³ Ladouceur, "Treasures New and Old," 194.

філософського ренесансу початку XX століття, зумів не лише реставрувати автентичну мову Отців, а й вийти за межі ретрансляції стародавніх богословських формулювань.

Розгортаючи свій аналіз, автор статті пропонує поглянути на широку типологію здобутків неопатристичного руху, виокремлюючи дві фундаментальні траєкторії його розвитку. За визначенням дослідника, перша траєкторія спрямована «назад до Отців» і передбачає очищення догматичного поля від схоластичних впливів латинської традиції, а також повернення в осердя православного мислення й життя таких категорій, як апофатизм, паламітське розрізнення сутності та енергій, а також доктрини обоження (теозису). На думку Ладусьора, «відродження та майже повсюдну рецепцію цих доктрин у православ'ї слід вважати одним із найзначніших досягнень неопатристичної теології, можливо, найважливішим»⁴. Друга ж траєкторія, значно динамічніша, надає православній думці здатності рухатися «вперед з Отцями» у царину питань, до аналізу яких класична патристика ніколи не приступала. Саме в межах цього інноваційного вектора автор аналізує такі перспективні для богослов'я XXI століття концепти, як персоналізм (богослов'я особи), євхаристійна еклезіологія та літургійне богослов'я.

Ладусьор цілком обґрунтовано констатує, що в сучасному богословському просторі обговорення недоліків та недопрацювань неопатристики надто часто домінує над рецепцією її досягнень. Дослідник фіксує, що «здобутки неопатристичного богослов'я, видається, витісняються на задній план або взагалі забуваються»⁵. Ключовими виразниками цього критичного дискурсу є митрополит Іларіон (Алфеев) та Пантеліс Калаїцидіс. Утім, Ладусьор застерігає академічну спільноту від герменевтичного редуціонізму та покvapних суджень, метафорично закликаючи її до обачності, «щоб ми мимоволі не виплеснули “богословське дитя” разом із “неопатристичною водою”»⁶.

Переламною генеалогічною точкою відліку Ладусьор вважає венеціанське видання 1782 року⁷ збірника аскетичних святоотцівських творів «Філокалія» під редакцією свт. Макарія Коринфського (†1805) та прп. Никодима Святогорця (†1809). Саме цю подію науковець інтерпретує як «наріжний камінь сучасної патристичної споруди»⁸ –

⁴ Ladouceur, “Treasures New and Old,” 203.

⁵ Ladouceur, “Treasures New and Old,” 193.

⁶ Ladouceur, “Treasures New and Old,” 194.

⁷ Зауважимо, що в аналізованій статті має місце технічний одрук: на с. 197 автор датує вихід збірника «Філокалія» 1783 роком, хоча на с. 220 правильно зазначає 1782 рік.

⁸ Ladouceur, “Treasures New and Old,” 197.

імпульс для масштабної парадигмальної трансформації, яка розгорталася протягом усього XIX століття. Кульмінацією цього процесу в середині XX століття став проєкт «неопатристичного синтезу» загалом та неопаламізму зокрема.

Надалі дослідник пропонує доволі фрагментарний огляд внеску неопатристики у концептуалізацію таких спекулятивних та прикладних царин, як феномен Традиції, демаркація між догматом, доктриною та теологуменом, богослов'я особи, євхаристійна еклезіологія та літургійна теологія, роль мирян у житті Церкви, іконографія, біоетика та екобогослов'я. Напрацювання в деяких із зазначених напрямів стали інтелектуальним проривом для християнської думки XX століття загалом. Водночас стрімке зростання інформаційних технологій та поява новітніх репродуктивних практик наразі унаочнюють перед теологами новий імператив, що вимагає методологічної гнучкості, неабиякої інтелектуальної сміливості та креативності. Щоправда, прагнення охопити настільки широкий спектр тем неминуче призводить до певної конспективності авторського викладу без належного розгортання кожного з окреслених векторів.

На особливу увагу заслуговує ремарка Ладусьора щодо виразного методологічного регресу в духовних школах РПЦ пострадянського періоду, що виявляється у поверненні до використання дореволюційних навчальних посібників. Попри декларований консенсус серед академічних теологів та викладачів щодо нормативності патристичних першоджерел для світоглядного формування майбутніх священнослужителів, чітко структуровані підручники XIX століття – як-от «Православно-догматичне богослов'я» митрополита Макарія Булгакова – донині залишаються затребуваними в освітньому процесі. Цей дидактичний прагматизм зумовлений їхньою (хай навіть подеколи штучно досягнутою) концептуальною монолітністю та такою внутрішньою конфігурацією, яка максимально сприяє засвоєнню матеріалу.

Загалом рецензована стаття постає радше як дескриптивно-реєстраційний перелік персоналій та їхніх досліджень, що підготували належний інтелектуальний ландшафт для подальшої фіксації та догматизації паламізму як найвиразнішої ідентифікаційної ознаки сучасного православ'я. Прикро, що робота в рамках цього бібліографічно-описового жанру була здійснена автором без глибоких аналітичних рефлексій, якими ряснують інші розвідки Ладусьора. Окреме зауваження викликає очевидна фактологічна помилка: автор чомусь атрибутує засадниче для модерної філософії картезіанське гасло

«я мислю, отже, я існую» Блезу Паскалю, а не Рене Декарту⁹. Такий майже анекдотичний недогляд у, здавалося б, елементарному історико-філософському питанні є суттєвим мінусом для дослідження богослова зі світовим ім'ям.

Попри всі критичні зауваги, рецензована стаття П. Ладусьора може слугувати надійною методологічною матрицею для розуміння архітектури сучасної православної думки, особливо для представників інославно-академічних кіл, зацікавлених у вивченні богословських здобутків християнського Сходу за останнє століття. Автору вдалося виконати завдання з деміфологізації та верифікації неопатристичного спадку ХХ століття. Крізь призму магістральних та додаткових тематичних полів дослідник переконливо доводить, що неопатристичний синтез не став формою статичного інтелектуального ізоляціонізму чи простою «теологією повторення»¹⁰ стародавніх віронавчальних формул. Навпаки, такі фундаментальні здобутки, як розгортання православної антропології через категорії персоналізму, становлення євхаристійної еклезіології та вихід у царину екологічного богослов'я й біоетики, демонструють екзистенційну пластичність та креативний потенціал патристичного методу. Ладусьор унаочнює, що закиди новітніх критиків щодо нібито повної нездатності неопатристики рефлексувати над актуальними викликами є суттєво перебільшеними, оскільки рух фактично вже вийшов далеко за межі класичного патристичного контексту.

Важливою перевагою рецензованої статті є її відмова від наївного апологетичного тріумфалізму. Дослідник справедливо вказує на внутрішні лінії розлому та слабкі сторони неопатристичного руху, зокрема на певну термінологічну розмитість базових концептів у працях самого о. Георгія Флоровського, а також на тривалу неспроможність православної думки виробити адекватну відповідь на низку гострих соціокультурних та антропологічних (гендерних) викликів сьогодення. Особливо плідною для подальших історико-богословських розвідок є спроба Ладусьора подолати штучний антагонізм між неопатристичним рухом та російською релігійною філософією. Встановлення генетичних зв'язків між персоналізмом В. Лосського та інтуїціями М. Бердяєва чи о. Сергія Булгакова відкриває нові перспективи для формування більш цілісної, інтегральної моделі сучасного православного світогляду.

⁹ Ladouceur, "Treasures New and Old," 224.

¹⁰ Ladouceur, "Treasures New and Old," 194, 227.

У підсумку праця Пола Ладусьора постає не просто якісним історіографічним оглядом, а й вагомою методологічною програмою для майбутнього покоління теологів. Автор закликає відмовитися від безплідних дискусій у межах дихотомії «назад до Отців» чи «вперед за межі Отців», пропонуючи натомість зрілу й динамічну альтернативу – «йти вперед у супроводі Отців»¹¹. Цей підхід вимагає актуалізації творчого духу патристики, здатного вичерпно відповідати на найактуальніші виклики будь-якої історичної епохи. Стаття «Нові та давні скарби» є цінним орієнтиром для кожного, хто прагне зрозуміти, яким чином православна думка може залишатися шанобливо вірною своїй догматичній традиції і водночас бути максимально відкритою до діалогу з інтелектуальним простором XXI століття.

Принагідно нагадаємо, що на сайті БФ «Академічна ініціатива» містяться ще три аналітичні рецензії на статті д-ра Пола Ладусьора, які концептуально доповнюють зазначену проблематику:

- «Неотрадиціоналізм у сучасному православ'ї»¹²;
- «Про екуменоклазм: антиєкуменічне богослов'я в православ'ї»¹³;
- «Традиція, патристичне богослов'я і традиціоналізм у сучасному православ'ї»¹⁴.

¹¹ Ladouceur, "Treasures New and Old," 227.

¹² https://www.academic-initiative.org.ua/wp-content/uploads/2025/10/02_Ladouceur_neotradytsionalizm.pdf

¹³ https://www.academic-initiative.org.ua/wp-content/uploads/2025/11/10_Ladouceur_morfolohiia_kontrekumenizmu.pdf

¹⁴ https://www.academic-initiative.org.ua/wp-content/uploads/2025/12/14_Ladouceur_retseptsiia_tradytsii.pdf